

Pojem [1992]

Pojmy byly vynalezeny ve starém Řecku a odtud se pojmové myšlení postupně rozšířilo do celého světa, a to zejména v nové době spolu s vědou a technikou. Trvalo pozoruhodně dlouho, než si filosofové ujasnili rozdíl mezi pojmem a intencionálním předmětem, který nesmí být identifikován ani zaměňován za tzv. předmět reálný. Dnes tedy víme, že mezi aktem vědomí či myšlení na jedné straně a skutečností (reálným předmětem), k níž se onen akt vztahuje (již „míni“), jsou přinejmenším dva zprostředkující členy, totiž pojem a intencionální předmět (a chceme-li být přesní, tedy dokonce celá řada takových dvojic pojem-intencionální předmět). Vztah mezi oběma lze nejnázat ukázat třeba na jednoduchých geometrických obrazcích. Čtverec jako intencionální předmět (ideální nebo myšlenkový model) má, jak víme, čtyři strany a čtyři vrcholy, v nichž vždycky dvě a dvě strany svírají pravý úhel; má tedy také čtyři (pravé) úhly. Nic z toho nemá pojem čtverce: nemá ani úhly, ani vrcholy, ani strany, ani plochu ... Když chcete něco podstatnějšího říci o pojmu čtverce, např. čím se liší od pojmu trojúhelníku, musíte přejít k příslušnému intencionálnímu objektu a popsat některé jeho vlastnosti (ovšem také intencionální, nikoliv reálné!). Přesto existují některé vlastnosti pojmů, které naopak nelze poznat na samotných ideálních obrazcích. Nakreslíte-li před sebou na papír nebo na tabuli nějaký trojúhelník a nějaký čtverec, žádným jejich porovnáním nezjistíte, že jejich pojmy nejsou stejně obecné, nýbrž že pojem trojúhelníka je obecnější než pojem čtverce. Obecnost je vskutku vlastností pojmů a nikoliv obrazců, ani ideálních. Obecný trojúhelník nebo obecný čtyřúhelník můžete mýnit, ale nemůžete jej nakreslit, dokonce ani jenom v mysli. Někteří myslitelé od sebe rozlišují představy (které jsou konkrétní) a pojmy (které nejsou obecné); jiní považují pojmy za druh představ. Nejasnost je dána samotným slovem, z něhož nevyplývá, zda je představa to, čím je něco představováno, anebo zda to je předmět nebo výsledek našeho představování; jinak řečeno, zda představa je to představující nebo to představované. Samo představování je – jak napovídá jazyk – stavění před (sebe). A tu je zřejmé, že si v duchu můžeme „postavit před sebe“ nejrůznější věci a také různým způsobem. Tak např. si před sebe můžeme postavit nějaké samostatné, na nás nezávislé jsoucnost, např. konkrétní starou hrušeň na zahradě. Dále si můžeme představit na jejím místě určitou jabloň, už vyrostlou, ačkoliv jsme koupili zatím malý stromek a ještě jsme jej nezasadili. Před svůj duševní zrak si můžeme postavit hrušeň nebo jabloň vůbec, nebo i strom vůbec, ale také představu stromu a pojem stromu, nebo dokonce jen slovo „strom“. Rozdíl mezi představou a pojmem spočívá v tom, že představa se přímo vztahuje k tomu, co „vposledu“ či „vlastně“ představuje, kdežto pojem se k tomu, čeho je pojmem, vztahuje jen nepřímou, totiž oklikou přes intencionální předmět. Chcete-li si představit nikoliv nějakou věc, ale představu té věci, upadnete do nesnází a do zmatku. Naproti tomu vztáhnout se speciálním pojmem k nějakému pojmu není tak obtížné, jakmile se jen trochu obeznámíme se způsobem práce s pojmy. Proto nám také vůbec nebude působit obtíž vztáhnout se příslušným pojmem k nějaké představě. Už tím se ukazuje velká výhoda pojmů. A protože pojem se sice vztahuje k tomu, čeho je pojmem, ale nepředstavuje to (nestaví to před nás), nýbrž je pouze velmi úzce a vlastně neodlučně spjat s příslušným intencionálním předmětem, který teprve sám „představuje“ či reprezentuje to, k čemu je pojem vztážen, považujeme za vhodnější nezahrnovat pojmy mezi představy, ale lišit obojí od sebe jako dva rody.